

XVIII
amžiaus
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas mokslinis leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10
Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13
The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

- Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28
The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

- Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vetinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46
Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

- Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76
Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

- Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97
Wincenty Ignacy Marewicz’s “A System of Education for Both Sexes”: About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

- Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115
Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

PRATARMĖ

Ankstyvųjų naujųjų laikų epochoje kuriantis centralizuotoms valstybėms ir Vakarų Europoje įsigalint absoliutizmui, individas tapo vis labiau pavaldus išorės kontrolei. Privatus šeimos, giminės, namų gyvenimas atsidūrė valstybinės ir bažnytinės valdžios stebėjimo ir netgi reguliavimo lauke. Naujuosius laikus žymėjo mentaliteto pokyčiai, kuriems esminės įtakos turėjo Reformacija, visuomeninio gyvenimo centre pastačiusi santuokinę šeimą bei daugelyje Europos regionų panaikinusi celibatą ir vienuolynus. Protestantiškuose kraštuose santuoka tapo bene vienintele leistina moters egzistavimo forma. XVI–XVIII a. Europoje vykę procesai turėjo tiesioginės įtakos moterų padėčiai. Tyrinėtojai šiuos pokyčius vertina priešaringai, tačiau dominuoja tezė, kad Ankstyvaisiais naujaisiais laikais moterų teisinė ir visuomeninė padėtis pablogėjo: sustiprėjo skirstymas į moteriškąją ir vyriškąją aktyvumo sritis, ėjęs lygiagrečiai su moteriškosios sferos devalvacija. Esminių pokyčių lyčių santykių srityje įnešė Apšvietos epocha, paskatinusi permąstyti moters vietos visuomenėje klausimą ir mėgindama suderinti teiginius apie vyrų ir moterų padėties skirtumus su universalistine Apšvietos filosofija. XVII a. pabaigoje – XVIII a. iškeltos visuomeninės sutarties, moterų švietimo, partnerystės santuokoje idėjos atvėrė kelią moterų emancipacijai.

XVIII a. antrojoje pusėje Apšvietos epochos idėjos pasiekė atokiausius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kampelius. Bene ryškiausiai diskusijos dėl vyrų ir moterų statuso ir jų vaidmens visuomenėje išplisė XVIII a. 8-ajame dešimtmetyje, kada, reformuojant valstybės švietimo sistemą, Abiejų Tautų Respublikoje buvo atkreiptas ypatingas dėmesys į abiejų lyčių vaikų auklėjimą. 1783 m. parengtuose *Edukacinės komisijos nuostatuose* buvo galutinai suformuluoti reikalavimai mergaičių švietimui. Švietimo tikslas turėjo būti išugdyti jas geromis žmonomis, motinomis, namų poniomis, kurios būtų atsidavusios Tėvynei.

Nepaisant gausios Abiejų Tautų Respublikos „moterų pasauliui“ skirtos istoriografijos, iki šiol stokojama visuminio žvilgsnio į lyčių santykius XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Bandymui užpildyti šią spragą ir buvo skirta 2020 m. gruodžio 3–4 d. Vilniuje Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose vykusio devynioliktoji XVIII amžiaus tyrinėtojų konferencija „Vyrų ir moterų XVIII amžiuje: statusas, santykiai, įvaizdžiai“. Joje gvildintos vyrų ir moterų teisinio, visuomeninio, ekonominio statuso problemos bei Apšvietos epochos visuomenėje dominavę idealių vyrų ir moterų įvaizdžiai. Konferencijoje skaityti pranešimai tapo pagrindu moksliniams straipsniams, sudarantiems aštuntojo *XVIII amžiaus studijų* tomo pagrindą.

Leidinį sudaro keturios teminės dalys ir tradicinė anotacijų-recenzijų skiltis. Pirmojoje dalyje „Tarp kasdienės rutinos ir didžiosios politikos: vyrai ir moterų viešojoje erdvėje“ analizuojama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatorių žmonių

veikla ir jų indėlis į giminės prestižo kūrimą (Dariuszas Rolnikas), aptariama herbo, kaip kilmingos moters identiteto dalies, reikšmė (Gabrielė Jasiūnienė), per Radvilų giminės našlių, žmonių ir dukrų vaidmenis analizuojamas mecenatystės reiškiny (Aistė Paliušytė). Mokytojo darbo kasdienybę ir berniukų bei mergaičių ugdymui skirtus teorinius veikalus pristato Ewos Kulos ir Linos Balaišytės straipsniai.

Antrojoje *XVIII amžiaus studijų* dalyje „Privati erdvė: santykiai šeimoje“ atskleidžiama Vilniaus miestiečių moterų kasdienybė (Violeta Pansevič) bei dviejų Lietuvos kilmingųjų šeimų – Nagurskių ir Sapiegų – pavyzdžiu analizuojami situoktinių asmeniniai ryšiai. Rita Trimonienė aptaria Jokūbo Nagurskio ir Marijonos Puzinaitės-Nagurskienės santykius. Jolita Sarcevičienė analizuoja Antano Kazimiero Sapiegos ir Teresės Rachelės Sapiegienės tarpusavio ryšių atspindžius korespondencijoje.

Trečioji leidinio dalis „Vaizdai ir įvaizdžiai“ atveria vyrų ir moterų vaizdavimą Lietuvos dailėje ir raštijoje. Lijana Birškytė-Klimienė atskleidžia šv. Onos kaip idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdį XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės Lietuvos katalikiškojoje dailėje. Rūta Janonienė, išanalizavusi valstiečių įvaizdžius Pranciškaus Smuglevičiaus paveiksle *Krokuvičiai smuklėje*, kūrinių pristato kaip alegorinį liaudies paveikslą su užkoduotu patriotiniu turiniu. Išsamią proginio kūrinio, skirto Karolinos Kotrynos Radvilaitės ir Stanislovo Ževuskio (*Stanisław Rzewuski*) santuokai, analizę pateikia Regina Jakubėnas, parodydama kūrinyje užkoduotą Lietuvos ir Lenkijos unijos idėją.

Ketvirtojoje *XVIII amžiaus studijų* dalyje „Vyrų ir moterų religinėse bendruomenėse“ aptariama klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinų vienuolyne (Vaida Kamuntavičienė), jėzuitų rūpinimasis našlėmis Abiejų Tautų Respublikoje (Andrea Mariani'is) bei pristatomas tyrimas apie Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose spręstas bylas dėl impotencijos (Karolis Tumelis).

Kitaip nei ankstesniuose tomuose, šį leidinį atveria ne tik tradicinis sudarytojos žodis (*Pratarmė*), bet ir įžanginė profesorės Dalios Leinartės esė „Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje“. D. Leinartė apžvelgia moterų istorijos tyrimų kelią lietuvių istoriografijoje, atskleidžia takoskyrą tarp lyčių lygybės principų deklaravimo ir neopatriarchalinių vyrų ir moterų vaidmenų akcentavimo šiuolaikinėje visuomenėje, kartu skatindama pamąstyti, kodėl Lietuvoje moterų istorija nebuvo formaliai integruota į istorijos tyrimus bei studijas ir kodėl ji netapo integralia istorijos mokslo dalimi – profesionalia ir lygiaverte valstybės biudžeto finansuojama disciplina.

Tikimės, kad į maloniojo skaitytojo rankas atiduodamas naujasis *XVIII amžiaus studijų* tomas ne tik suteiks naujų žinių apie vyrų ir moterų statusą, santykius ir įvaizdžius XVIII amžiuje, bet ir bus postūmis naujiems tyrimams.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė
Vilnius, 2022 m. spalio